

כבוד האדם הוא כבוד ה'

התוקע לחבירו, נותן לו סלע.
רבי יהודה אומר משום רבי יוסי
הגלילי, מנה.
סטרו נותן לו מאתים זוז.
לאחר ידו, נותן לו ארבע מאות
זוז.
צ'רם באזנו, תלש בשערו רקק
והגיע בו רקו העביר טליתו ממנו,
פרע ראש האשה בשוק, נותן
ארבע מאות זוז.

בבא קמא ח, ו

זה הכלל לכל לפי כבודו.
אמר רבי עקיבא, אפילו עניים שבש"ר, רואין אותם כאלו הם בני חורין שירדו מנכסיהם, שהם בני
אברהם יצחק ויעקב.
ומעשה באחד שפרע ראש האשה בשוק, באת לפני רבי עקיבא, וחיבו לתן לה ארבע מאות זוז.
אמר לו רבי תן לי זמן.
ונתן לו זמן שמרה עומדת על פתח חצרה ושבר את הכר בפניה, ובו באיסר שמן.
גלתה את ראשה, והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה.
העמיד עליה עדים, ובא לפני רבי עקיבא, אמר לו רבי, לזו אני נותן ארבע מאות זוז.
אמר לו לא אמרת כלום.
שהחובל בעצמו, אף על פי שאינו רשאי פטור.
אחרים שחבלו בו חיבין.
והקוצץ נטיעותיו, אף על פי שאינו רשאי פטור.
אחרים שקצצו את נטיעותיו, חיבים:

אחד מחמשת התשלומים שהחובל בחברו חייב לשלם לו הוא פיצוי על הבושה. הדרישה
לפיצוי ממנו מעידה על תפיסה כי הפגיעה ברגשותיו של האדם ובמעמדו החברתי נחשבת
פגיעה ממשית בו. בסוף המשנה מפורש שאדם המבזה את עצמו נחשב כמי ש"חובל בעצמו"
ממש. המשנה מביעה כאן תפיסה אורגנית של האדם כמהות אחת, גוף ונפש. החשיבות של
יסוד הנפש שבאדם באה לידי ביטוי גם בסכומים העצומים שרבי עקיבא פוסק לפיצוי על
בושה – ארבעה מאות זוז, כפרנסה לשנתיים, כפול מסכום כתובת אישה!
במשנה מסופר על אישה המוכנה לגלות את ראשה כדי להרוויח "כאיסר שמן" שלא
יתבזו.¹ רבי עקיבא פוסק שאף על פי שהוכח שאישה זו אינה מקפידה על כבודה, אם אדם

אחר פרע את ראשה הוא חייב לשלם לה את מלוא הסכום של תשלומי בושת. עמדת רבי עקיבא מפתיעה משום שהיה מקום לומר כי כאשר אדם אינו מקפיד על כבודו סימן שאינו מתבייש, ואם כך, לכאורה אין הוא נפגע ואין הוא זכאי לפיצוי.

נראה ששיטתו של רבי עקיבא נובעת מתפיסתו היסודית את מהות האדם אשר נברא בצלם אלוהים:

הוא הִיָּה אֹמֵר, חָבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם. חָבִיב יִתְרָה נֹדַעַת לוֹ שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ט), כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם.

אבות ג, יד

על פי התפיסה הזאת מי שפוגע באדם כביכול פוגע בקב"ה. מאותה הסיבה אין לאדם הזכות לפגוע בעצמו. נדייק בתוספתא כדי לחזק הבנה זו:

...וכשם שחייב על נזקי חבירו כן הוא חייב על נזקי עצמו הוא עצמו... מתלש בשערך, מקרע את כסותו [= עושה זאת לעצמו]... פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים שנא' 'ואך את דמכם לנפשותיכם מיד נפשותיכם אדרוש' (בראשית ט, ה). תוספתא, בבא קמא ט, לא

האיסור על אדם לפגוע בעצמו נלמד מפסוק שעניינו רצח, והפסוק הבא אחריו מעלה את הנימוק: "שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלוהים עשה את האדם" (בראשית ט, ו). חומרת הפגיעה באדם נגזרת מהיותו נברא בצלם, ולכן הקב"ה הוא התובע את העונש, "מיד נפשותיכם אדרוש". אם ניישם עקרונות אלו על סוגיית הבושת, נמצאנו למדים שהמבזה אדם מבזה את הקב"ה שבצלמו נברא האדם² ממילא, האדם שביזה את האישה בשוק חייב לשלם קנס על עצם פגיעתו באדם שנברא בצלם, ולא כפיצוי לרגשותיו הסובייקטיביים של הניזק. כפי שנראה בהמשך, תליית הפיצוי בצלם אלוהים אינה ממעיטה מכבודו של האדם. להפך, הבריאה בצלם אינה מסיטה את הדיון מהנפגע אל הקב"ה אלא מעצימה את כבודו של האדם הפרטי.

בהקשר זה מאירים דברי הרמב"ם, העוסקים באיסור להתפשר עם רוצחים אפילו בהסכמת המשפחה של הקרבן:

ומוזהרין בית דין שלא ליקח כופר מן הרוצח, ואפילו נתן כל ממון שבעולם, ואפילו רצה גואל הדם לפוטרו: שאין נפשו של זה הנהרג קניין גואל הדם, אלא קניין הקדוש ברוך הוא...

רמב"ם, הלכות רוצח א, ד³

בחלקה הראשון של משנתנו מוצגת בדברי רבי עקיבא התפיסה שתשלום הבושת לאדם הוא תוצאה של איכותו הסגולית:

צָרָם בְּאֲזָנוֹ, תִּלְשׁ בְּשַׁעְרוֹ רֶקֶק וְהִגִּיעַ בּוֹ רֶקֶוּ הָעֵבִיר טְלִיתוֹ מִמֶּנּוּ, פָּרַע רֹאשׁ הָאִשָּׁה בְּשׁוֹק, נוֹתֵן אֶרְבַּע מֵאוֹת זֵזוּ. (זֶה הַכֹּל לְפִי כְבוֹדוֹ. אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, אֶפִּילוּ עֲנִיִּים שֶׁבִישְׂרָאֵל, רֹאִין אוֹתָם כְּאֵלוֹ הֵם בְּגֵי חוֹרֵין שֶׁיִּרְדּוּ מִנְכֹּסֵיהֶם, שֶׁהֵם בְּגֵי אֲבָרְהֶם יִצְחָק וְיַעֲקֹב.

שלא כגישת התוספתא וכדברי רבי עקיבא באבות, המדגישים את היות האדם נברא בצלם אלוהים, כאן רבי עקיבא מדגיש כי דווקא זהותה הישראלית היא המחייבת את הפיזיו הגבוה במידה וביווה.⁴ נראה שלדעת רבי עקיבא, מעמדם של ישראל הוא רובד נוסף בתפיסה הרואה ערך עצמותי לאדם. בהמשך המשנה באבות רבי עקיבא מתייחס לחיבה היתרה שנודעת לאדם הנברא בצלם אלוהים, ומגדיר שם את מעמדו המיוחד של עם ישראל – ישראל לא רק נבראו בצלמו של אלוהים אלא נחשבים בניו ממש:

חֲבִיבֵינּוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ בְּנֵי לְמִקּוֹם. חֲבָה יִתְּרָה נֹדַעַת לָהֶם שֶׁנִּקְרְאוּ בְּנֵי לְמִקּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יד), בְּנֵי אֶתֶם לֵה' אֱלֹהֵיכֶם.

אבות שם.

קוצץ בנטיעות

סוף המשנה עוסק באיסור בל תשחית שבכריתת עצים: "...והקוצץ נטיעותיו-אף על פי שאינו רשאי, פטור; ואחרים שקצצו את נטיעותיו, חייבים". מקומה של פסקה זו במשנה מפתיע משום שהיא סוטה מהנושא העיקרי של משנתנו – חבלה בגוף האדם.

ייתכן שפסקה מפתיעה זו רומזת ליסוד הרוחני של משנתנו. למונח "קוצץ בנטיעות" שתי משמעויות – על דרך הפשט הכוונה היא לאיסור להשחית עצים, ברם מונח זה משמש גם לתיאור חטאו של אלישע בן אבויה. שלא כמו רבי עקיבא, שזכה להיכנס לפרדס ולצאת ממנו בשלום, כניסתו של אלישע לפרדס הובילה אותו "לקצץ בנטיעות" (בבלי, חגיגה יד ע"ב). אלישע הגיע למסקנה ש"שתי רשויות בעולם", וישנם כוחות הפועלים בעולם שהם נפרדים מהקב"ה ואינם כפופים למרותו. זה פירושו של "קיצוץ בנטיעות" – במקום להכיר שהעצים מחוברים לאדמה ויונקים מהשורשים (כלומר מהקב"ה) אלישע "קצץ" אותם מהקב"ה וראה בהם ישויות העומדות בפני עצמן. טעותו של אלישע כטעותו של האדם שפרע את ראש האישה בשוק; אותו אדם ראה לפניו רק שאלה קונקרטיים – אם האישה נפגעה או לא. הוא אינו מודע למשמעויות הרוחניות של מעשיו. כשרבי עקיבא מחייב את

אותו אדם הוא עושה זאת משום שהאדם אינו רשות לעצמו וממילא אינו "בעלים" על כבודו. האדם נברא בצלם ואלוהים נמצא בתוכו. לפיכך כל פגיעה באדם היא ביוזיו של אלוהים.

הברייתא מרחיבה את הדו-שיח בין רבי עקיבא לאותו האדם שפרע את ראש האישה בשוק. שם נחתמים דברי רבי עקיבא ברמז כי ביסוד הפסק מסתתר סוד עמוק:

"אמר לו רבי עקיבא צללת במים אדירים והעלית חרס בידך".

בבלי, בבא קמא צא ע"א

- 1 ראה את המקבילה למשנה באבות דרבי נתן ג, ד, שם מפורט: "לבוזיה זו אני אתן ד' מאות זוז? ומה על שמן כאיסר לא חסה על כבוד עצמה...."
- 2 הרב אברהם וולפיש עמד על תקבולת בין הדוגמאות לפגיעות בגוף האדם המופיעות בתחילת פרק החובל (ח, א) לבין רשימת המומים הפוסלים בהמה למקדש וזכרים במשנה בכורות (ה, ה). הוא סובר כי "רמז יש בדבר... כי החובל בחבירו אינו פוגע בגופו ובכוח עבודתו בלבד, אלא פוגע בקדושתו כחלק מממלכת כוהנים וגוי קדוש". וולפיש, שיקולים ספרותיים, עמ' 49-52.
- 3 במחזה "הסוחר מווינציה" של שקספיר, היהודי דורש "ליטרה של בשר" תמורת חוב שלא שולם. הרב זיין, הלכה, עמ' שי-שלח, מראה שחזוה הדורש חלק מגוף האדם כתשלום מנוגד להלכה משום שהאדם אינו הבעלים על גופו.
- 4 אצל תלמידי רבי עקיבא מופיע המושג "כל ישראל בני מלכים הם" והם מעניקים לו השלכות הלכתיות (ראה שבת יד, ד).